

Põliskultuuride käsitlemisest kirjakultuuris

Heno Sarv

Juri Vella maailm. Dokumentaalfilm, 58 min. Filmi algmaterjalid DVCAM Filmi masterkoopia Beta SP (vene ja neetsi keeles). Heli: mono. Filmist on koopiad inglise-, vene-, prantsus- ja eestikeelsete subtiitritega. Stsenarist, režissöör, operaator, helioperaator ja produtsent Liivo Niglas.

Päikeselapsed. Uurimusfilm udmurdi identiteedist. Autorid Liis Ruussaar ja Kristel Kaljund. Võtterühm: Tartu Ülikooli üliõpilane Irina Orehhova, fotograaf Thomas Kneißl, operator Priit Palomets. Monteerisid Liis Ruussaar, Urmas Sepp, Kristel Kaljund ja Irina Orehhova. Eestikeelsed subtiitrid Irina Orehhova, Liis Ruussaar ja Kristel Kaljund, saksakeelsed subtiitrid Kristel Kaljund.

Udmurdid on ilmselt kõige hiljem kristlikule maailmale tuntuks saanud Euroopa rahvas, kes oma metsarikkas sisemandrilises eluruumis sai areneda kirjutavast maailmast sõltumatult kuni põhjandmurde liitumiseni Vjatka vürstiriigi (mille ajalugu on siiani Venemaa historiograafias üks keerukamaid küsimusi) koosseisus 1489. aastal (Griškina 1994: 49) Moskvaga. Veelgi hiljem, alles pärast seda, kui lääneeurooplased olid avastanud Ameerika ja venelased vallutanud Kaasani – 1558. aastal – tekkis lõunaudmurtidel kontakt kirjutava kristliku maailmaga. Ka pärast venelaste vallutust jäid riigitalupoegade seisuses udmurdi traditsioonilised külakogukonnad feodaalse Venemaa pärisorjuslikust süsteemist sõltumatuks (Barta 1998).

Nii võiksime udmurdi kultuuri selle rahumeelsuses vaadelda kui perfektset järjepidevat agraartraditsiooni, mis ei ole tundnud vajadust röövretkede abil hõlprikastumise järele. Sellisena on udmurdid hea näide kirjakeelsetele, poliitilistele, teaduslikele jne käsitlustele allumatust kultuurist, mis ei asu lingvistiliselt ega ka geograafiliselt meist, eestlastest, sugugi mitte kättesaamatus kauguses. Ka arvukuselt on udmurde praegu maailmas umbes sama palju kui oli eestlasi maarahvana enne rahvuslikku ärkamist (vt Sarv 2002).

Umbes samaealisena filmi *Päikeselapsed* autorite Liis Ruussaare ja Kristel Kaljundiga, 1977. aasta jaanuaris, töötasin filmi *Linnutee tuuled* etnograafiatoimetajana režissööri assistendi kohustes. Ühel hommikul helistas režissöör Lennart Meri, paludes mul allkirjastada ja saata folklorist Margarita Hruštšovale kiri, mille L. Mere dikteeritud sisuks oli meie loobumine udmurtide jäädvustamisest kõiki teisi soome-ugri rahvaid hõlmavas kaksikfilmimonoograafias *Veelinnurahvas / Linnutee tuuled*. Sellest hetkest alates olen tundnud teadlasele tänuväärset võlglasestunnet udmurdi kultuuri ees, mille ääriveeri kustutamisele sain asuda juba järgmisel aastal Eesti Rahva Muuseumis Aleksei Petersoni (vt Peterson 1997) kogutud udmurdi rahvareid kirjeldades. Kolm ja pool aastat hiljem, juulis 1980, olin koos Aleksei Petersoni ja *Linnutee tuulte* operaatori assistendi Aado Lintropiga (vt Lintrop 2000) Kuzjebajevo hiies filmimas udmurtide loodususu ohvritalitust. Kuskilt siit sai alguse eestlaste udmurdi-boom, mis filmi *Päikeselapsed* autorite sõnul otsustas ka nende etnilise portreefilmi objektivaliku.

Olen Internetis tuhninud arvukail põlisrahvaid kirjeldavatel ja käsitlevatel lehekülgedel, leidmata udmurte maailma põlisrahvaste nimekirjas. Neid on selleks alles liiga arvukalt ja nende asuala loodustingimused on liiga lähedased enamikku maailma põlisrahvaid hävitanud kolonisaatorrahvaste päritolumaade omadele. Udmurtide etnopolitiiline olukord ei loo võimalusi eksootiliseks Juri Vella maailmaks, mille lihtne *story* Venemaa presidendile pühendatud põhjapõdrast nopib küll peapreemia Lyoni filmifestivalilt, samas aga on oma kommertslikus ülekordamises muutunud isegi filmi autorina Juri Vella teenistusse rakendunud Liivo Niglasele sedavõrd tüütuks, et ta eelistab seda oma filmis esitada pika tsitaadina sakslaste teh-

Liivi Niglase filmi nimitegelane Juri Vella, metsaneenetsi kuulsaim poeet elab tundras ja kasvatab põhjapõtru (http://home.uninet.ee/~eva/leestiljuri_vella.htm).

Elukutseline udmurdi šamaan Juri Kutšōran tunnistab filmis Päikeselapsed, et on tegelikult õigeusklik (<http://www.suri.ee/klubi/paike.html>).

tud samateemalisest linateosest. *Juri Vella maailm* on arusaadav Euroopale, sest see on loodud eurooplaste väärtushinnanguid silmas pidades. Metsaneenetsi põhjapõdrakarjus ei mõista, miks on tema hõimlast vaja sellisena näidata.

Juri Vella, Jeremei Aipin ja Juvan Šestarov on üksiküritajatena viinud metsaneenetsi, idahandi ja põhjamansi hääbuvate kultuuride üksikosakesi nn maailmakultuuri. Sellega seoses ei loe aga nende rahvuskaaslased neid enam enda hulka kuuluvaiks. Udmurte on mõnisada korda enam, seetõttu ei ole nende seast üksikisikul nii lihtne tormata maailmakultuuri, kaenla all mõned oma rahva põliskultuuri eksootilised riismed. See ei ole aga ka võimatu, sest Lennart Meri on veelgi suurema rahva presidendina suutnud seda teha. Võib-olla on samalaadsed saavutused Friedrich Reinhold Kreutzwaldi *Kalevipoeg* ja Elias Lönnroti *Kalevala*. Siit teen paradoksaalse järelduse, et udmurdi põliskultuur hoiab oma terviklikkust tugevamini kui metsaneenetsi või eesti kultuur ning udmurtidel on oma põliskultuuri vastu suurem pieteeditunne.

Oma rahvast ja selle kultuuriprobleemidest räägivad filmis müüja Ljudmila Mamontova, kooliõpetaja Jelena Lavrentjeva, käsitööõpe-

taja Vjatšeslav Lavrentjev, tekstiilikunstnik Aleksander Tšetkarjov, udmurdi lipu kujundaja Juri Lobanov, kirjastuse *Udmurtija* direktor Juri Kuznetsov, juustuvabriku direktor Anatoli Maksimov ja ajakirjanik Liidia Orehhova. USA rahvuslipp Anatoli Maksimovi töölaual markeerib udmurdi juustuvabriku sidemeid maailmakultuuri lipulaevaga. Kultuurisituatsiooni absurdsust illustreerib emotsionaalse vahestseenina intervjuudele Udmurdi rahvusteatri balletiartistide diskotants Pepsi-Cola reklaami taustal, saatemuusikaks arhailine udmurdi rahvalaul.

Eesti Humanitaarinstituudi magistrant Liis Ruussaar ja Müncheni Ülikooli doktorant Kristel Kaljund noorte teadushuntidena kodu lähedalt ei murra. Seetõttu ei ole filmis esitletud teadlaste vaateid udmurdi identiteediprobleemidele. Mainiksin siin kaht udmurdi ja kahte Venemaa etnoloogi.

Filoloogiadoktor Mihhail Atamanov, Iževski Patriarhaadi valitsuse referent ja Udmurdi Riikliku Ülikooli juhtivteadur, on õppinud Tartus ja uurinud udmurtide lokaalse identiteedi üht huvitavaimat ja arhailisemat avaldumisvormi – traditsioonilise ühiskonna jagunemist voršud-sugukondlikeks rühmadeks (Atamanov 2001). Praegu tegeleb ta piibli tõlkimisega udmurdi keelde, lähendades nii maailmakultuuri udmurtidele.

Udmurdi Ülikooli etnograafiaprofessor ajaloodoktor Vladimir Vladõkin on nagu Juri Vellagi õppinud Moskvast ja kirjutab oma rahvuskultuurist inspireeritud erakordselt huvitavaid luuletusi. Tema raamatule *Udmurtide uskumuslik-mütoloogiline maailmapilt* (Vladõkin 1994) andis Hamburgi Ülikooli uralistikaprofessor Eugen Helimski hiljuti suusõnaliselt hinnangu, mille järgi on seal udmurdi loodususk liiga kergekäeliselt sobitatud kokku antiikkultuuride panteoni mudeliga. Mul oli seda kuuldes tuttav tunne, sest sedasama heitis Oskar Looritsa eesti rahvausu käsitlusele ette Uku Masing (Masing 1989).

Praegune Moskva Ülikooli etnoloogiakateedri juhataja Vladimir Pimenov on kirjutanud klassikalise etnograafilise uurimuse vepslastest. Järgnevalt võttis ta käsile udmurdid, kuid see kultuur ei allunud klassikalisele uurimismeetodile ning V. Pimenov juurutas 1977. aastal statistilis-etnograafilise uurimismeetodi (Pimenov 1977). See arendas vaieldamatult oluliselt edasi Venemaa teoreetilist etnoloogiat, samal ajal aga välistas peaaegu täielikult võimaluse udmurdi traditsioonilise kultuuri etnoloogiliseks lahtimõtestamiseks.

Udmurdibuumi Venemaa etnoloogias veab praegu Mikluhho-Maklai Etnoloogia Instituudi asedirektor Mihhail Guboglo (seesa-

ma, kelle Mati Hint laulva revolutsiooni aastail venestamistondina eesti ajakirjanduses kuulsaks kirjutas), toimetades kuueköitelist kollektiivmonograafiat *Udmurdimaa fenomen* (Guboglo & Smirnova 2001; 2002). Seega ei kuulu udmurdibuum eestlaste endeemiliste haiguste hulka.

Kuigi L. Ruussaare ja K. Kaljundi uurimus on oma standardse küsimustiku esitamise poolest võrreldav V. Pimenovi tööga, ei välista vastustena saadud pikad intervjuud udmurtide traditsioonilise mõttemaailma uurimist. Praegu ei julge tõesti öelda, kas ja milleks peaks globaliseeruma udmurdi kultuur. Võib-olla vajab maailmakultuur oma püsimiseks just mitteglobaliseeruvaid kultuure? Veelgi enam, udmurdi ja teiste põliskultuuride lahtimõtestamise raskused kirjakeelses ja digitaalses maailmas osutavad selgelt nende väljendusvahenditega seotud mõtlemissüsteemide ebatäiuslikkusele. Suulise traditsiooniga põliskultuurile on kirjakeel kohmakalt treitunud puujalg, mis võetakse kasutusele mitte naabrite soovitusel, vaid ikka siis, kui omal jalal käia pole enam võimalik.

Kirjandus

Атаманов 2001 = Атаманов, Михаил. *По следам удмуртских воршудов*. Ижевск: Удмуртия.

Barta 1998 = Барта, Антал. Русско- государство и восточно-финские общины. *Congressus Secundus Historiae Fenno-Ugricae 15.-18. X 1998 Tallinn*. Panel 4. Finno-Ugric Peoples and Czarist Russia = Секция 4. Финно-угорские народы и царская Россия (<http://www.suri.ee/hist2/panel4/bartha.html> – 4. november 2003).

Griškina 1994 = Гришкина, Маргарита. *Удмурты: Этюды из истории IX–XIX веков*. Ижевск: Удмуртия.

Guboglo & Smirnova 2001 = Губогло, Михаил & Смирнова, Светлана. *Феномен Удмуртии 1: Парадоксы этнополитической трансформации на исходе XX века*. Москва: Центр по изучению межнациональных отношений Института этнологии и антропологии имени Н.Н. Миклухо-Маклая Российской Академии Наук.

Guboglo & Smirnova *et al.* 2002 = Губогло, Михаил & Смирнова, Светлана & Владыкин, Владимир & Пономарева, З. В. & Христолюбова, Л. С. *et al.* *Феномен Удмуртии 2: Постигание суверенности: становление государственности Удмуртской Республики 1: Сфера законодательной власти*. Москва & Ижевск: Центр по изучению межнациональных отношений

Института этнологии и антропологии имени Н. Н. Миклухо-Маклая Российской Академии Наук 2002.

Lintrop, Aado 2000. *Udmurdi usundi peamised tunnusjooned XIX ja XX sajandil*. [Elektrooniline teavik – CD ROM]. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond (<http://www.folklore.ee/~aado/rahvad/udu.htm> – 4. november 2003).

Masing, Uku 1989. Taevapõdrarahvaste meelest ehk juttu boreaalsest hoiakust. *Akadeemia* 1, lk 193–224; 2, lk 419–448; 3, lk 641–673; 4, lk 865–897.

Peterson, Aleksei 1997. *Udmurdi vana rahvakunst = Earlier Udmurt Folk Art*. Tartu: A. Peterson.

Pimenov 1977 = Пименов, Владимир. *Удмурты: Опыт компонентного анализа этноса*. Ленинград: Издательство АН СССР.

Sarv, Heno 2002. *Indigenous Europeans East of Moscow: Population and Migration Patterns of the Largest Finno-Ugrian Peoples in Russia from the 18th to the 20th Centuries*. *Dissertationes Geographicae Universitatis Tartuensis* 17. Tartu: Tartu University Press.

Vladõkin 1994 = Владыкин, Владимир. *Религиозно-мифологическая картина мира удмуртов*. Ижевск: Удмуртия.

Uurimus uuematest lauludest

Mare Kõiva

Ülo Tedre. *Eesti mees ja tema sugu: XIX sajandi lõppriimilises rahvalaulus. Lisa Ülo Tedre tööde bibliograafia [1951–2002]*, koostanud Karin Maria Rooleid. Tartu 2003: Eesti Kirjandusmuuseum.

Ülo Tedre 1950. aastatel kirjutatud 19. sajandi lõppriimilise rahvalaulu käsitlus jätkas 1930. aastatel rahvaluule seminari- ja lõputöödega alustatud uuemate laulude uurimist. Tegemist oli mitmete laulude põhjaliku analüüsiga, mis Soome koolkonna eeskujul põhineb kogu kättesaadaval käsikirjalisel ainesel. Siiski on autor loobunud kõikide lauluvariantide kõikide värsside kõrvutamisest ja algkuju rekonstrueerimisest. Esitatud on küll laulutüüpide leviku kaardid, vähemal määral on analüüsitud värssimõõdu iseärasusi ja võrreldud laulude viise. Sellisena on Ülo Tedre käsitlus kokkuvõtte uuemate laulude alal 1950. aastateks tehtule, kuid uuenduslik lähenemisviisilt.

On kahetsusväärne, kui mahukad uurimused ei satu normaalse teaduslikku ringlusse ega leia õigeaegselt järelkasvu. Seda enam, et tekstikeskse uurimise kõrval jätkab autor veel 1930. aastate uurimissuunda, andes ülevaate ajaloolis-majanduslik-õiguslikust olukorrast Eesti- ja Liivimaal, millela sedalaadi uuemaid laule on raske mõista.

Eesti mehe ja tema soo kaante vahel avaldatud tekste ja seisukohti on mõnel määral vahepeal eksponeeritud kirjandusloos, sh Fr. R. Kreutzwaldi raamatute ettelugemine, samuti kirjameeste omavahelised arveteõiendamised kirjavahetuse kaudu, kuid ka koosolekutel ja trükisõnas. Vähem on juttu olnud lauludega poliitika tegemisest ja vastaspoole laulu sisse panemisest. Selle poolest heidab Ülo Tedre *Eesti mees ja tema sugu* uut valgust rahvusliku liikumise tegelaste isiksusele, kirjanduslikele võimetele ja käitumisstrateegiatele, kuid laulude arvukad ümberkirjutused ja nende levik toonasele eestlaste meelsusele. Et suurem osa teadaolevaist laululoojatest polnud tippluuletajad ja kunstluule isegi oli lapsekingades, on see jätnud oma jälje ka laulutekstidele.

Vahepealse enam kui poolesaja aasta jooksul on uuemate laulude kohta lisandunud vähe käsitlusi ja teaduslikke väljaandeid. Kä-

sikirja on jäänud Ingrid Rüütli peaaegu 1000-leheküljeline uuemate laulude vanema kihistuse käsitus ja ilmunud üksnes paar tema artiklit Saaremaa külalauludest ja laulumeistritest, samuti käsitus Türgi sõja lauludest. Revolutsioonilaulude uurimise käigus – mingis mõttes on see järg Ülo Tedre alustatud klassivõitluse ja ühiskondlike vastuolude teemale, üldse on see teematika nii regilaulude kui ka uuemate laulude käsitletuim alaliik – ilmus 1970. aastal kogumik *Priiusel raiume rada*. Tantsu- ja laulupraktikute käsiraamatuks kujunes Ingrid

Rüütli koostatud kaheosaline kommenteeritud antoloogia *Eesti uuemad laulumängud* (1980; 1983). Mõne aasta eest ilmus Eesti Keele Instituudi monograafiade seerias Ülo Tedre uurimus omaaegse suurima uuemate laulude looja ja kirjastaja Martin Sohbergi loomingust. Rohkem polegi lisada.

Rahvalaulude kogumise kõrgajal 1880. aastatel oli mitmepalgeline uuemate laulude traditsioon muutumas ja on Ü. Tedre käsikirja valmimisjärgse poolsajandiga hääbunud. 20. sajandi jooksul on tulnud ja läinud mitmed uuema rahvalaulu alakultuurid ja hiilgavad meistrid, mis on jäänud folkloristidest kogumata ja käsitlemata. Uuema rahvalaulu puhul on kahtlemata ülimalt oluline sotsiaalkultuuriline taust, üldlaulukultuuri kõrval erinevate rühmituste laulutraditsioon ja seda käivitavad mehhanismid.

Suuresti vene folkloristika mõjul jäi nõukogude ajal tagaplaanile kirjaliku rahvaluule analüüsimine, mille vormid enne Teist maailmasõda kuulusid uurimisparadigmasse. Vahepealsete aastakümnete taustal tunduvadki Ülo Tedre arutlused rahvalaulude autoruse ja kirjalikkuse teemadel novaatorlikud. Jääb kahetseda, et need pikaks ajaks käsikirja jäid ja et neid on kümneid aastaid hiljem tulnud taasleiutada. Kas uuemate laulude uurimine jätkub sealt, kus see Ülo Tedrel ja Ingrid Rüütli pooleli jäi, või on põhjust enne

TUTVUSTUSED

Mare Kõiva

seada kirjutada sügavam käsitus uuendustest, mida tõi kaasa kokkupuude vene folkloristikaga, millised ja kui ulatuslikud olid sunnitud või hoopis vabatahtlikud paradigmuuutused, vajab kaalumist. Tundes ise puudust eesti folkloristika suundumuste analüüsis, märkin, et *Eesti meest ja tema sugu* lugedes ja toimetades tajusin 19. sajandi kanget hingust, eestlase mässi ajaloo vastu ja eestlase eest.

Teadusliku diskursuse ja pärimusteadmiste süntees

Kalmer Kand

Wolfgang Goebel & Michaela Glöckler. *Laps: Meditsiinilis-pedagoogiline nõuandja*. 1. tr: Tallinn: Eesti Waldorfkoolide Ühendus 1998; 2., täiendatud tr: Tallinn: PreMark 2002.

Antroposoofiliste arstide Wolfgang Goebeli ja Michaela Glöckleri lapsetervishoiu ja kasvatuse käsiraamat (originaalpealkiri *Kindersprechstunde: Ein medizinisch-pädagogischer Ratgeber*) on eestikeelsesena olemas juba viis aastat. Antroposoofiline mõtteviis oli siia aga jõudnud varem. Oli entusiaste, kes juba nõukogude ajal Rudolf Steineri (1861–1925) vaimset pärandit uurisid ja tõlkisid. Esimene waldorfkool, praeguse Tartu Waldorfgümnaasiumi eelkäija Tartu Vabakool avati samuti nõukogude aja lõpul – 1990. aasta 1. septembril. Kool on saanud avalikkuses nii kiita kui ka sakkida, skeptikuid on olnud rohkem kui kaasakiitjaid, asjatundjaid aga veelgi napimalt.

Ent koolihariduse edendamise – esimene Steiner-kool loodi Stuttgardis 1919. aastal Waldorf-Astoria tubakavabriku tööliste (*sic!*) lastele – oli vaid osa Rudolf Steineri *ülemaailsest kultuuri uuendamise protsessist*, mille aluseid selgitab näiteks ühe Eesti waldorfkooli, Johannese Kooli Rosmal kodulehekülg:

[---] antroposoofiline käsitlus inimestest ja tema seosest kosmosega on leidnud rakendust kõikides inimtegevuse valdkondades meditsiinis ja põllumajanduses, kunstis ja majanduses, loodus- ja sotsiaalteadustes – kõikjal püütakse leida inimpäraseid lahendusi tänapäevastele pakilistele probleemidele (Waldorfkoolide ülemaailmne võrk (<http://www.rosma.edu.ee/kool/wkoolid.htm> – 1. november 2003)).

Omas ajas, s.t 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul, kui võrdsuse ja võrdväarsuse ideed leidsid maailmas kõlapinda nii diktaatorite kui humanistide peades (kõrvutagem või Rudolf Steineri ja Vladimir Lenini eluaastaid), oli sellesuunalise mõtteviisi juurutamine kahtlemata revolutsiooniline, seda enam, et R. Steiner pidas oma suu-

reks eellaseks ei kedagi muud kui entsüklopedistlikult avarapilgulist ja laia tegevusampluaaga saksa valgustusajastu suurvaimu Johann Wolfgang von Goethet.

Antroposoofilise meditsiini põhimõtteid järgivad arstid ei pea end alternatiivmeditsiini esindajateks. Klassikalises mõttes nad seda polegi – nende CVs on koht biomeditsiinil põhinevatel meditsiiniõpingutel kõrgkoolis, arstidiplomi ja -kutse saamiseks vajalikul praktil ja sageli ka kraadiõpingutel. Nad pole isehakanud nurgatoht-rid, vaid need koolimeditsiini praktikud, kes oma maailmavaate ja veendumuste pinnalt on jõudnud antroposoofiliste tõdedeni.

Lisaks sellele, et hulk (või isegi suurem hulk) nende kasutatavatest ravimitest on valminud spetsiaalsetes, antroposoofilise meditsiini vajadusi arvestavates – aga samas kõigile tänapäeva nõuetele vastavates – ravimifirmades (Wala, Weleda jt) ja loodud looduslike toimeainete alusel, eristab antroposoofidest arste koolimeditsiini esindajatest (nagu nad ise biomeditsiinile tuginevaid praktikuid liigitavad) ka nende arusaam haiguspõhjustest, haiguste tähendusest, kasvatusest ja ravist ning nende sünteesist.

Ent see on võrreldes tavaarusaamadega selgelt alternatiivne mõtteviis. Ning selle mõtteviisi kandjaks ongi Wolfgang Goebeli ja Michaela Glöckleri raamat *Laps: meditsiinilis-pedagoogiline nõuandja*, mille esimese eestikeelse trüki (1998) kirjastas Eesti Waldorfkoolide Ühendus, teise, praegugi kauplustes leiduva samade ringkondadega tihedalt seotud kirjastus PreMark (2002).

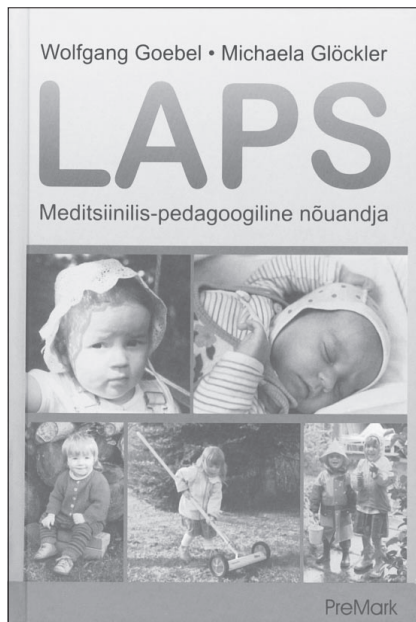
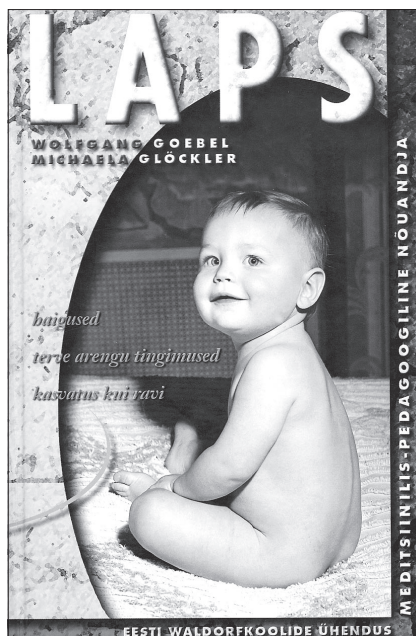
Raamatu võlu asjatundmatu lugeja silmis – ja neid peab olema, kui esimene trükk, mis algul pikalt seisis, siiski läbi müüdi ja teine trükk mingil hetkel isegi raamatute müügitabelis esikolmikusse pääses – on tõenäoliselt see, et alustatakse juttu tõsiseimast hädaolukorrast, mis lapsevanemas muret tekitab – haigustest ja nende sümptomitest. Ja eelkõige sellest, mis haigestumise puhul kõigepealt häirib – valust. (Tavaline lapsetervishoiu käsiraamat peab enne hädade juurde jõudmist vajalikuks kõnelda pikalt anatoomiast ja füsioloogiast, mille tundmist võhik endale teadagi vajalikuks ei arva.)

Valust on kirjutatud lihtsalt ja selgelt, haigused, mida käsitletakse, on tuntud igast tervishoiuaabitsast, seda üllatavam on valupeatüki viimane alapeatükk “Hingeline valu”. See napp poolteist lehekülge, mis räägib nii endastmõistetavatest hingehädadest nagu süümepiinad, häbitunne, sügav kurbus, lootusetus ja meeleheide, vaatleb hingevalu kui ravi vajavat häda, ehkki raviks on siingi psühholoogiline nõustamine, suhtlemine, kohtlemine.

Nüüd pole enam üllatav leida alapeatükke, nagu “Palavik antroposoofilise inimõpetuse seisukohast”, “Immuunsusreaktsioon õppeprotsessina” või “Õppimisvõime kui tervise profülaktika”. Nii vaatlevad raamatu autorid (*resp.* antroposoofilised arstid) palavikku, aga ka haigestumist üldse inimese muutmise indikaatorina, seostades seda Mina-mõiste ja Mina kujunemisega. Analoogsel alusel on lahti seletatud nn lastehaiguste mõte – autorid kasutavad just terminit *nn lastehaigused*, mitte lihtsalt laste haigused. Siit koorub näiteks ka välja kinnitus käibetõena kinnistunud väitesse, et sageli põdevad lapsed on täiskasvanuna terved ja vastupidid.

Nii on raamatu (mille sadadel lehekülgedel küll ka üsnagi põhjalik ülevaade valdavast osast lapsehaigusprobleemidest) peamine veetlus – ja ka peamine küsitavus – pärimusliku teadmise ja teadusliku diskursuse oskuslik ja osav süntees, mida iseloomustab suletud rühma “salateadusele” omane esoteerilisus ja näilise avatuse taha varjatud nn suletud lõpu-ga arutelud, mis teisitimõtlemise või teisiti interpreteerimise korral oma sisu kaotavad.

Ent ratsionaliseeruva mõttemudeliga maailm januneb silmanähtavalt esoteerilisuse järgi

manähtavalt esoteerilisuse järgi, millele viitavad ka raamatu teise trüki eelmainitud müügiedu ja näiteks ajakirjanik Anu Jõesaare kirjutatud lapse arengu lood ajakirjas *Pere ja Kodu*, milles ta toetub usutlustele *Tartu Waldorfgümnaasiumi ja sellega sama katuse all asuva lasteaia Ploomike arsti Anne Silbaumiga*.

Mingil juhul ei saa aga kõnealust raamatut vaadelda esoteerilise diskursusesse kuuluvana – selleks on see liialt teadlik ja teaduslik. Tõsi, kirjeldatavad esmaabivõtted ja kodused raviotsused põhinevad eelkõige loodusraviga ning antibiootikumide ja muude kemo-terapeutikumide erinevalt meie tavapraktikast soovitatakse kasutada vaid tõesti eluohtlike haiguste (näit ajukelmepõletiku) korral. See on aga tegelikult sama jutt, mida arukad meedikud, iseäranis pediatrid tervishoiunõuanneteski rõhutavad.

Mõned raamatu soovitusel käivad siiski osaliselt vastu kehtivale tervishoiupoliitikale – näiteks skepsis paljude vaktsineerimiste – kuigi mitte kõigi – suhtes. Eelkõige tähendab see eelnimetatud nn lastehaiguste vajalikkuse tunnustamist, seega loobumist näiteks leetrite ja läkaköha, aga ka gripi vastu vaktsineerimisest.

Eespool sai osutatud, et antroposoofilised põhimõtted said filosoofilise põhja sajand tagasi, ent mõtteviis pole siiski seiskunud, nagu väidavad selle kõige tormakamad ja vihasemad kriitikud. Nii on raamatus vaatluse all ka puhttänapäevased probleemid, nagu narkomaania, teleri ja video mõjud jne. Tunnistust antroposoofilise meditsiini pidevast arengust annavad ka erinevused eestikeelse väljaande esimese ja teise trüki vahel – kui esimene toetub saksa-keelse originaali 11., ümbertöötatud ja täiendatud trükile, siis teise on sisse viidud juba järgmise trüki muudatused ja lisandused.

Wolfgang Goebeli ja Michaela Glöckleri raamatu jõudmine eestlaste emakeelse lugemisvara hulka ei toonud kindlasti kaasa nii suurt hüpet väikelapse kasvatuses ja tema tervise eest hoolitsemisel, nagu seda tegi 1970. aastatel Ameerika pediatr Benjamin Spocki Teie lapse eestindus (teatud määral mõjutas eesti tervishoiu-mõtlemist juba raamatu venekeelse väljaande *Ребенок и уход за ним* jõudmine eesti lugejani).

Ilmselt on huvipakkuv ka tõsiasi, et Michaela Glöckleri neiupõlvnenimi von Kugelgen pole juhuslikult tuttav, vaid viitab tõepoolest sidemetele Eestiga. Tema isa Helmut von Kugelgen, kes oli samuti arst, kuid sai kuulsaks kui waldorflasteaedade “isa”, oli sündinud Eestis. Niisiis on üks raamatu autoreid pärit siinses kultuuriloos eelkõige kunstnikena kuulsust kogunud suguvõsast.

***Nord Nytt* 86: Ka surm on elu**

Pihla Vuorinen

Artikli eesmärgiks on tutvustada ajakirja *Nord Nytt*, eelkõige selle eelviimast numbrit *Döden är också liv* (Ka surm on elu). *Nord Nytt* on kolm korda aastas ilmuv Põhjamaade teadusajakiri, milles võtavad sõna peamiselt etnoloogid ja folkloristid, kuid ka antropoloogid, etnomusikoloogid, kunstiajaloolased, sotsioloogid ja teiste erialade esindajad. Artiklite autorid on eelkõige noored teadlased ning erinevate Põhjamaade ülikoolide ja instituutide vastavate erialade üliõpilased. Väljaanne annab noortele võimaluse oma uurimisteema tutvustamiseks rahvusvahelisele lugejaskonnale. Viimasel ajal rõhutatakse varasemast rohkem eelretsensentide kasutamise vajadust ajakirja teadusliku taseme tagamiseks. Üsna palju avaldatakse ka juba doktoriväitekirja kaitsnud uurijate temaatilisi artikleid.

Nord Nytt ilmub alates 1963. aastast ja tähistab käesoleval aastal koos NEFAga 40. sünnipäeva.¹ *Nord Nytti* peatoimetuse asub Taanis, kohalikud toimetused on kõigis Põhjamaades ja kontaktisik Baltimaades. Viimasel ajal on ajakirjas ilmunud kõige enam Taani ja Soome teadlaste artikleid, mis tuleneb ilmselt aktiivsete toimetajate arvukusest nendes riikides.

Nord Nyttis ilmuvad kirjutised peamiselt skandinaavia keeltes, kuigi viimastel aastatel on kasvanud inglise keelsete artiklite hulk. Kui artikkel esitatakse ingliskeeles, tehakse sellele keeleline korrektuur, mitte ei hakata seda mõnda skandinaavia keelde tõlkima. Skandinaavia keelte ülekaal säilib *Nord Nyttis* ilmselt ka tulevikus: majanduslikult on soodsam, kui Skandinaavia uurijad saavad artikleid avaldada emakeeles ja seda nõuab ka ajakirja praegune pearahastaja. NEFA ja *Nord Nytti* keelepoliitikat on viimastel aastatel arutatud väga tihti koos NEFA (võimaliku) laienemisega Eestisse. Skandinaavia keeled on tihti soomlastelegi rasked, eestlased aga valdavad neid veel vähem. Arvata on, et NEFA seisab suurte muutuste lävel. Mitme maa puhul on NEFA tegevus isegi kohalikul tasandil vaibunud ja ilmselt vajatakse selle elavdamiseks uuen-dusi.

Tavaliselt koosneb iga *Nord Nytti* number ühte teemat käsitlevatest kirjutistest, millele lisanduvad mõnikord teemavälised, nn

vabad artiklid. Hoolimata aeg-ajalt vaevavast toimetajate puudusest, on *Nord Nytti* teemavalik olnud mitmekülgne. Viimasel ajal on vaatluse all olnud näiteks autentsus, arvutid ja kultuur, rituaalid ja tekstuaalsus (*beyond texts* – ‘tekstide taga’). Viimase numbriga teemaks on *Otherness* (teistsugusus). Lisaks artiklitele on igas numbris ruumi raamatuarvustustele ja teaduslikule diskussioonile, milles võivad osaleda kõik ajakirja lugejad.

Pealkirja *Ka surm on elu* kandvas numbris on neli teemaga seonduvat artiklit, millele lisandub Taani antropoloogi Jens Kofodi huvitav kirjutis “Det är ju ikke et måltid”. J. Kofod on varem uurinud surmarituaale Paapua Uus-Guineas, aga käesolev artikkel haakub tema uue uurimisteedega ning võrdleb kodus ja vanadekodus elavate (valmis)toidu teenindusest sööke tellivate vanurite söömisega seotud arusaamu. Kui räägitakse toidu kvaliteedist, ei ole küsimus ainult kulinaarses kvaliteedis, millele meedias kõige rohkem tähelepanu pööratakse, vaid tähtsamad on söögisituatsiooni sotsiaalsed ja kultuurilised tähendused. Sotsiaalne ja kultuuriline situatsioon mõjutab ka J. Kofodi intervjuueeritud pensionäride hinnanguid toidu kvaliteedile. Vanadekodus ja oma kodus sama toitu söövad vanurid hindavad seda täiesti erinevalt. Kultuurilise ideaalmudeli järgi peaksid inimesed sööma koos – juba söögi valmistamine iseenesest on sotsiaalne tegevus. See ehk seletab kodus üksinda elavate vanurite isupuudust – söömisel üksindus konkretiseerub ja toit lihtsalt ei maitse sama hästi kui koos teistega einestades. Vanadekodudes söömine on sotsiaalne sündmus, kodus sööjatele seevastu tehniline protsess. Oma artikli pealkirjas tsiteerib J. Kofod 77-aastaselt Kajd, kelle arvates *see pole mingi söögiaeg, kui istutakse üksinda ja süüakse*. Narratiive kasutatakse selleks, et selgitada, kuidas kodus üksinda elavad pensionärid muudavad mitmesugused söömissituatsioonid tähenduslikeks.

Teemaartiklitest esimene on juba pensionil oleva rootsi etnograafi Kerstin Eidlitz Kuoljoki artikkel *Döden är också liv*, mille järgi ka teemanumber oma nime sai. Eidlitz Kuoljok on uurinud etnograafiliste tekstide abil põhjapoolse Euraasia kalastajate, jahimeeste ja põhjapõdrakasvatavate arusaamu surmast 19. sajandil ja 20. sajandi alguses. Nad ei mõista surma elu lõppemisena ja erinevalt euroopalikust arusaamast hingest võib viimane võtta ka materiaalse vormi. Surnud jätkavad elu peaaegu samamoodi nagu maa peal ja sõltuvad elavatest sugulastest, kes peavad hoolitsema selle eest, et surnud saaksid kõik eluks vajaliku, sealhulgas jahiriistad,

teispoosusesse kaasa. Elavate ja surnute vahel on eriline vastastikune kokkulepe – surnud kaitsevad elavaid ja neist sõltub ka näiteks jahi- ja kalapüügiõnn. Kokkulepe kehtib kuni unustuseni, tavaliselt kahe inimpõlve vältel. Surnud võisid jätkata elu ka karuna või lastele antavate nimede kaudu. On viiteid sellele, et kolimine ühest paigast teise ei katkesta kokkulepet ja surnud kolivad koos elavate pereliikmetega.

Eidlitz Kuoljok käsitleb oma artiklis ka vanausuliste venelaste ja tsuktšide seas levinud halastussurma. Sellega ei kaasne süütunnet, pigem on halastussurm mõnes mõttes parem ja ilusam kui loomulik surm. See ei olnud siiski kohustuslik ega ka mitte tavaline suremisviis. Samas oli parem surra va-

batahtlikult, selle asemel et anda viimast jõudu haigust põhjustanud kurjadele vaimudele. Inimene pidi ise otsustama, kas ta soovib halastussurma ja kuidas ta soovib surra, kuid keegi tema tuttav või spetsialist oli abiks selle teostamisel rituaalsel viisil. Lisagem, et halastussurm ei kuulu üksnes nendesse kultuuridesse, kus ei suudetud surevate ja haigete inimeste eest hoolitseda.

Eidlitz Kuoljoki järgi ei ole võimalik rääkida mingist erilisest arktilisest surmakultuurist, sest analoogseid tõekspidamisi on täheldatud ka mujal maailmas. Autor ei kirjelda kultuure ega nende kombeid süstemaatiliselt ja täpselt, vaid toob näiteid erinevate rühmade kommetest. Eidlitz Kuoljok arvab, et oleks aeg hakata jälle otsima keele-, kultuuri- ja ajaloolisi piire ületavaid sarnasusi, üldinimliku lokaalseid väljendusvorme.

Numbri ainus ingliskeelne artikkel, Tartu Ülikooli rahvaluule-doktorandi Tiia Ristolaineni kirjutis käsitleb surmakultuuri muu-

Foto 1. Pilt näituselt Voks – Om drømme, gru & håb (Nord Nytt 86). Foto Sisse Jarner 2002.

Foto 2. Pilt näituselt Voks – Om drømme, gru & håb (*Unistustest, hirmudest ja lootmisest*) (Nord Nytt 86). Foto Sisse Jarner 2002.

tusi Eestis. T. Ristolainen vaatleb artiklis matusekommete muutumise kaudu surmakultuuri arengut kogu elulaadi muutumise taustal. Materjaliks on tekstid, mis on talletatud Eesti Rahvaluule Arhiivi või kogutud rahvaluule välitöödel 1990. aastatel. Artiklis käsitletakse matusekombestikku etapiliselt ja jälgitakse eri etappidel läbi viidavaid siirderiitusi. Autori järgi on tänapäeva matusekombestik mitmeplaaniline ja integreerunud, sisaldades detaile erinevatest aegadest, usunditest ja kultuuridest. Uutest aspektidest eesti surmakultuuris mainitakse avaliku ja privaatsuse küsimust, meditsiini mõju sotsiaalsete lepingute süsteemile (elu ja surma piiri nihutamine) ning kommete majanduslikke ja pragma-

atilisi põhjusi. Samas ei ole Eesti ühiskonnas surmaga seotud traditsioonid katkenud. Modernsema pealispinna all võib näha jälgi vanadest rahvakommetest, kuigi inimesed ei oska tihti anda enam seletust nende kommete uskumusliku tagapõhja kohta. Seoses industrialiseerimise, linnastumise ja meditsiini arenguga on surmaga seotud toimingud üha enam spetsialistide ülesandeks. Tänapäeval on uudse nähtusena nt mitmetesse Eesti haiglatesse ja hooldusasutustesse tööle palgatud professionaalsed hingehooldajad, kes valmistavad haige surmaks ette. Teise tendentsina võiks mainida, et inimene soovib üha enam kõiki oma elusündmusi, sh ka matuseid ise suunata. Autor mainib, et nt Rakvere linnas kirjutas üks naine juba eluajal matusekutsed valmis, jättis vaid kuupäeva märkimata. Matusekülaliste nimekirja koostamine on Eestis vanemate inimeste hulgas tavaline. Surmaks ettevalmistamine on ka oma

hauaplatsi ja -samba varem paikapanemine. Tänapäeval raiutakse neile isegi nimi ja sünniaasta peale, ainult surmadaatum jäetakse lisamata.

Kopehaageni Ülikooli folklorist Lone Ree Milkær on uurinud vastsündinute surmaga seotud narratiive. Ta on teinud intervjuusid inimestega, kelle laps on surnud kas sündides või vahetult enne või pärast seda. Artiklis vaadeldakse protsessi, kus narratiivide kaudu luuakse ettekujutus surnud lapsest ja suhtest temaga. L. R. Milkær lähtub ideest, et inimesed kujundavad arvamusi tegelikkusest narratiivse struktuuri abil. Tema intervjueeritavad, nagu ka teised lapseootel naised, on eeldanud, et nad läbivad täiesti tavalise raseduse, mis tipneb terve lapse sünniga. Surnud imikute vanemad elavad tavalise sünniga seonduva diskursuse sees, kuhu nad peavad ennast ka tulevikus paigutama. Surm ei ole osa "normaalsest" rasedusnarratiivi repertuaarist, sünni ei ühendata surmaga. Informantide lapse elu ei ole ka ilmtingimata läinud edasi loomulikku kronoloogiat – sünd enne surma – järgides ja seda püütakse juttudes korrigeerida.

Lone Ree Milkæri intervjueeritud vanematele on lapse sünd ja tema eksistents (mida ei peaks segi ajama identiteediga) väga tähtsad. Eksistentsil on mõningaid kinnituskohti, millest üks on beebi füüsiline keha, millega kaasneb kindlustunne tema olemasolust. Sünd on mitmel moel tihedalt seotud kehalisusega – enamikul L. R. Milkæri informantidest on olnud füüsiline, kuigi lühiajaline kontakt oma lapsega. Märkimisväärne on, et lapse füüsiline ruum ei ole nii täpselt piiritletud kui täiskasvanu oma, mistõttu ka surnud lapse kehaga on seotud vähem tabusid.

Konkreetsed asjad, nagu näiteks pildid ja juukselokid, on L. R. Milkæri järgi surnud lapsest rääkides tähtsad elemendid – nende kaudu säilib mälestus lapsest elavamana. Tänapäeva visuaalsust rõhutavas kultuuris on just fotode osatähtsus ülekaalukalt suur. Enda lapsevanemana nägemine on paljudele intervjueeritavatele enesestmõistetav, kuid vanemaidentiteedi säilitamine on sageli keeruline, sest see ei realiseeru konkreetsena isa- või emarolli täitmise kaudu. Sellest tulenevalt võib ühiskonna heakskiit olla vanema rolli omaksvõtmisel eriliselt tähtis.

Norra folkloristi Ronald Grambo artikleid saab *Nord Nyttist* lugeda sageli. Seekord kirjutab ta norra surmaoraaklitest ajaloolises perspektiivis, alustades tagasivaadet antiikajast ning oraakli ja teiste teemaga seostuvate sõnade etümoloogiast. R. Grambo näeb oraak-

leid freudistlikus valguses neid sooritavate inimeste tunnete, ootuste ja intellektuaalsete arutluste projektsioonidena. Artiklis toob ta välja ka üksteist faktorit, mille funktsioonina on oraakleid võimalik käsitleda. Artikli idee jäi mulle natuke ähmaseks ja loodan, et see, kellele teema rohkem huvi pakub, leiab ise kirjutise üles.

Kommentaar

¹ NEFA ehk *Nordisk Etnologisk Folkloristisk Arbetsgrupp* on Põhjamaade rahvaluule- ja etnoloogiaüliõpilaste ühendus, millel on kohalik rühm ka Tartus.